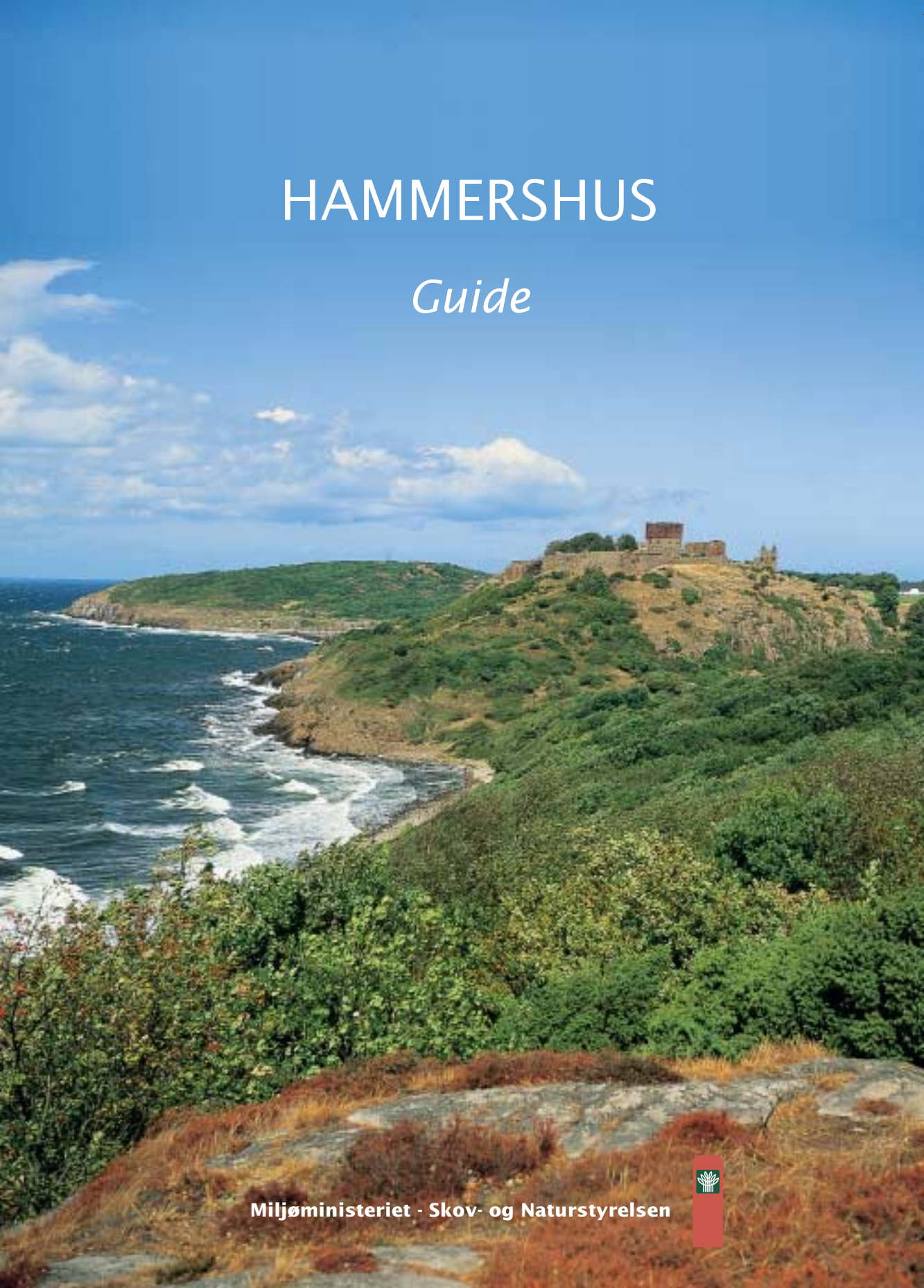

HAMMERSHUS

Guide

HAMMERSHUS

Guide

Hammershus beliggenhed var velvalgt: stedet havde en fin forsvarsmæssig placering og lå godt både i forhold til sejladsen på Østersøen og i forhold til Skåne, som øen var knyttet til.

Med denne guide i hånden kan en rundtur i Hammershus slotsruin begynde:

Turen begynder ved

- 1)** Slotsbroen og går ad middelaldervejen op gennem
- 2)** forborgene, videre ind i
- 3)** Slotsgården for til sidst at slutte i slottets centrale del,
- 4)** Mantelgården.

Undervejs udpeges bygningsrester og andre interessante forhold, ligesom nogle af områdets mange levn med tilknytning til Hammershus kort berøres.

Til sidst i hæftet fortælles om Hammershus og Bornholms begivenhedsrige andel i danmarkshistorien fra 1200-tallet og 500 år frem.

God tur !

Den gode beliggenhed blev en væsentlig årsag til slottets langvarige brug. Herredømmet over Hammershus skiftede mellem ærkebiskoppen i Lund, hansestaden Lübeck og den danske konge.

Gennem næsten 500 år blev slottet brugt som fæstning, magasin, sæde for øens administration, statsfængsel m.m.

Slottets brug ændredes gennem tiderne afhængigt af, hvem der havde herredømmet over stedet. Der blev derfor ofte bygget om eller til på slottet, så det til stadighed kunne opfylde de skiftende krav.

Hammershus historie kan inddeles i 3 perioder:

Ærkebispetiden, begyndelsen af 1200-tallet - 1525

Lybækkertiden, 1526 - 1575

Lensmandstiden, 1576 - begyndelsen af 1700-tallet

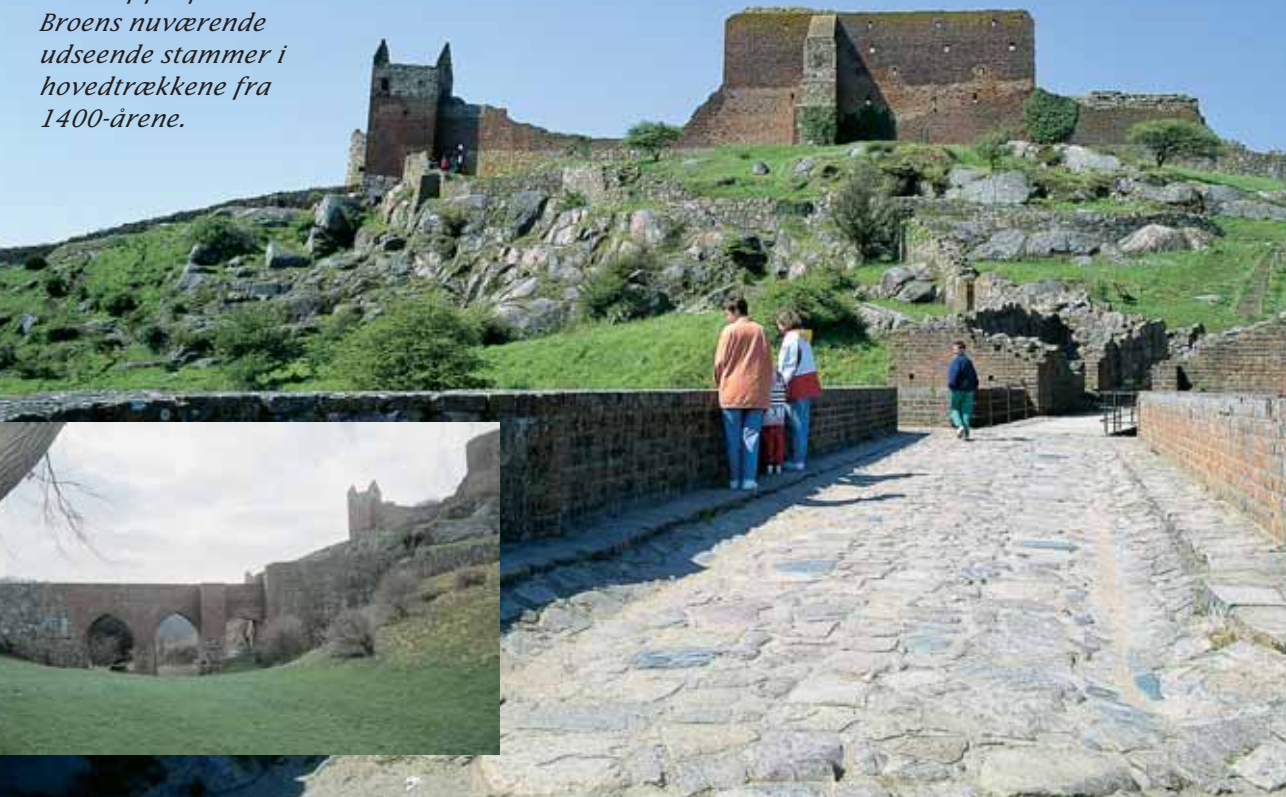
DE YDRE FORSVARSVÆRKER

Hammershus er bygget som en kinesisk æske med det ene forsvarsværk uden på det andet. Det yderste er givet fra naturens hånd.

Hammershus ligger på en høj klippeknode. Mod vest falder terrænet stejlt ned mod havet, og til de øvrige sider er klippeknoten omgivet af dale og vandfyldte sænkninger. Hammershus blev bygget som en typisk middelalderfæstning med rækker af mure uden om forborgene, Slotsgården og den centrale Mantelgård med det store tårn.

Fra landsiden var der kun én adgangsvej, og den førte over **Slotsbroen** (1). En svag drejning af vej og bro vanskeliggjorde brug af rambuk mod brotårnet.

Det inderste brofag med den flade bue var oprindeligt en vippebro af træ, der kunne svinges op og lukke af for porten. Broens nuværende udseende stammer i hovedtrækkene fra 1400-årene.

Brotårnet (2) kontrollerede den videre adgang gennem portrummet. Det indeholdt også et vagtrum ud mod broen og et mindre rum med et ildsted, som har været smedeesse eller brugt til opvarmning af vand og andet, der kunne hældes i hovedet på eventuelle angribere. En trappe i nordsiden førte højere op i tårnet.

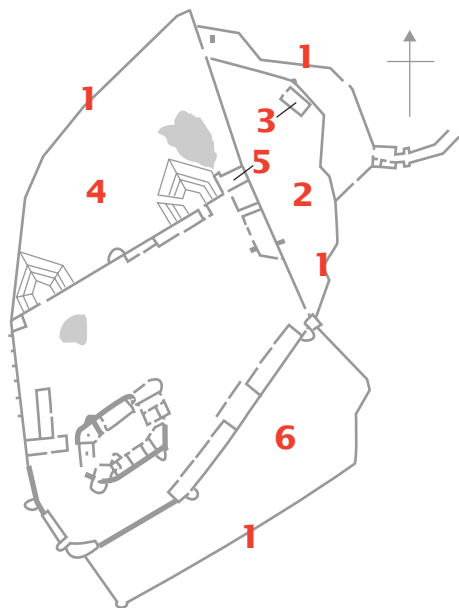
Hammershus ligger højt placeret på en klippeknold ud til havet.

Vejen (3) videre fra brotårnet er en af de bedst bevarede middelalderveje i Danmark. Af forsvarsmæssige hensyn er vejen anlagt, så den slår et stort sving mod øst mellem to sæt mure. På det smalleste sted har der været en port, hvilket afsløres i vejens brolægning ved et par store sten på tværs. Ved indgangen til den nordlige forborg var endnu en port.

Tæt herved ligger fundamentet til en ganske lille, kvadratisk bygning. Det var måske **hunde-huset** (4) til lænkehunden.

Den lille sænkning, "Paddesænke" mod nord blev opdæmmet og fungerede som en slags voldgrav. Den ene af Hammershus to galger stod på klippen ved Paddesænke. Endnu minder de to stednavne, "Galge-" og "Tyverende" om stedets fortid.

FORBORGENE

De næste forsvarsværker var en række ydre ringmure og forborge mod nord, øst, syd og måske også mod vest.

De ydre ringmure (1) er placeret foran markante fald i terrænet. Det gav bedst muligt overblik.

Foroven var ringmurene forsynet med løbe- og skyttegange bag ved de takkede skydeskår.

De halvrunde tårne blev tilføjet i 1500-årene således, at der kunne skydes parallelt med og helt tæt ind til murene.

Hen imod år 1600 havde de ydre, da stærkt forfaldne ringmure udspillet deres rolle. De blev derfor delvist sløjfet, og materialerne herfra blev brugt til reparation af de indre ringmure.

Den imponerende vestlige ringmur ud mod havet.

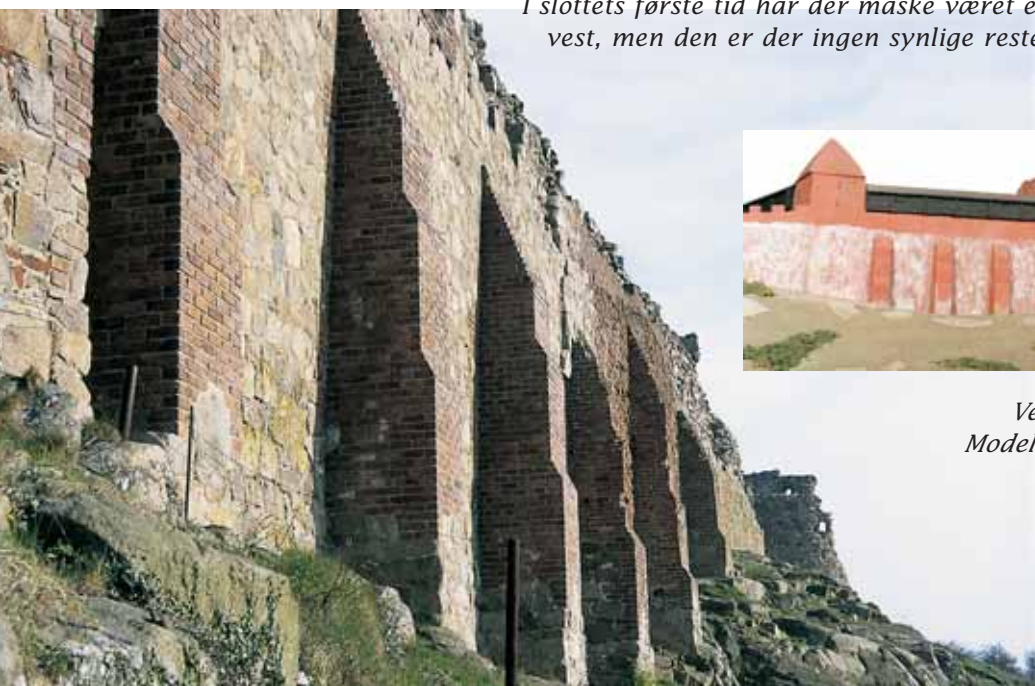
Ringmurene var foroven forsynet med løbegange og lukkede skyttegange.

I den østlige forborg (2) er kælderen til det såkaldte **Tinghus** (3) bevaret. I skriftlige kilder nævnes "Tinghuset uden for borgen", og det antages, der er tale om denne bygning. En mønt fra Erik Klippings tid (1259-86) er fundet i kældrens murværk. Den giver et fingerpeg om bygningens alder.

I sydøsthjørnet af den nordlige forborg (4) ligger den **Nye Smørkælder** (5). Den blev bygget til erstatning af det Gamle Smørmagasin i Slotsgården.

Der var også en sydlig forborg (6). Det var et af de forsvarsværker, som først blev opgivet, og murene fik lov at forfalde.

I slottets første tid har der måske været en forborg mod vest, men den er der ingen synlige rester af.

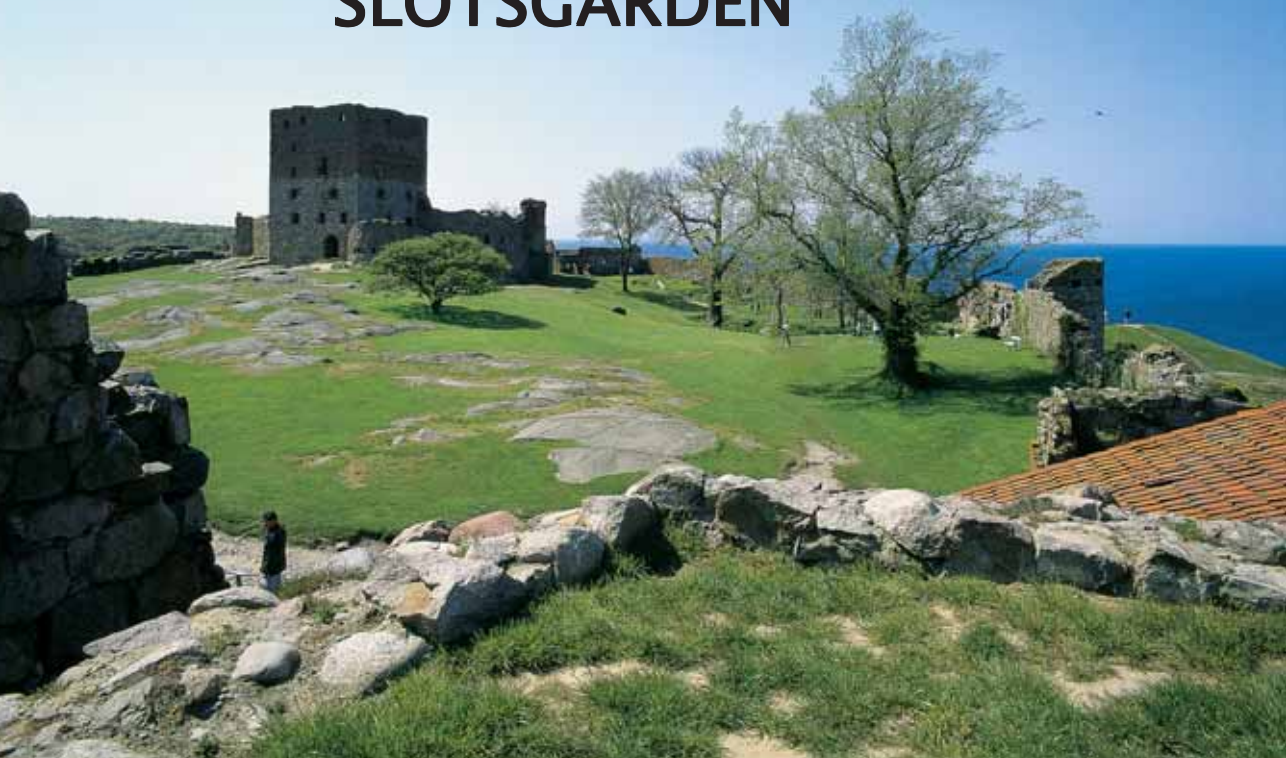

*Vestlige ringmur.
Model i Hammershus
besøgscenter.*

*I den nordlige forborg er en
mindre dam.
Fra en brønd i den "Nye
Smørkælder" kunne man uset og
beskyttet hente vand under
belejring.*

SLOTSGÅRDEN

Slotsgården set fra kanonbatteriet, Katten, oven på den Gamle Smørkælder. Et kors er indhugget på den flade klippe midt i billedet. Det er til minde om en ulykke, der skete her engang i 1600- eller 1700-tallet.

Slotsgården ligger i dag hen som en stor, åben plads. Engang var her et mylder af mennesker og dyr, og hele pladsen var omkranset af små og store bygninger.

Slotsgården er omgivet af **en indre ringmur** (1) af varierende tykkelse. Den vestlige mur mod den stejle havside er 0,8 m tyk, mens østmuren, der var mest udsat for angreb, er over 1 m tyk.

Hovedindgangen til Slotsgården skete gennem **Slotsporten** (2), et firkantet tårn med portrum foruden og et rum til vagtmesteren foroven. En lille udfaldsport i ringmuren længere mod vest kaldes **Svenskehullet** (3). Efter sigende skulle svenskerne være trængt ind ad denne port, da de indtog Hammershus i 1645.

Slotsgårdens bygninger lå grupperet efter deres brug. De store magasiner og stalde til opbevaring af øens skatter og afgifter samt de få bygninger til slottets egen landbrugsdrift lå i pladsens østlige del rundt langs ringmurene. Forsvarstårne og kanonbatterier var placerede i hjørnerne, mens bygningerne til slottets husholdning lå samlede i pladsens sydvestlige del.

Den store magasinbygning

(4) rummede de mange skatter og afgifter.

Den ældste magasin bestod af et firkantet tårn i fem etager. Tæt herved stod en lavere bygning, som på et tidspunkt blev forhøjet og bygget sammen med tårnet. Sammenføjnngen mellem de to bygninger blev senere sikret ved to vældige støttestiller på øst- og vestmuren. I den østlige støttestille indrettede man et lokum og et rum til overvågning af ringmuren. Ved den vestlige støttestille opførtes i slutningen af 1600-tallet en lille vagtstue, hvis gulv af stenfliser endnu er bevaret.

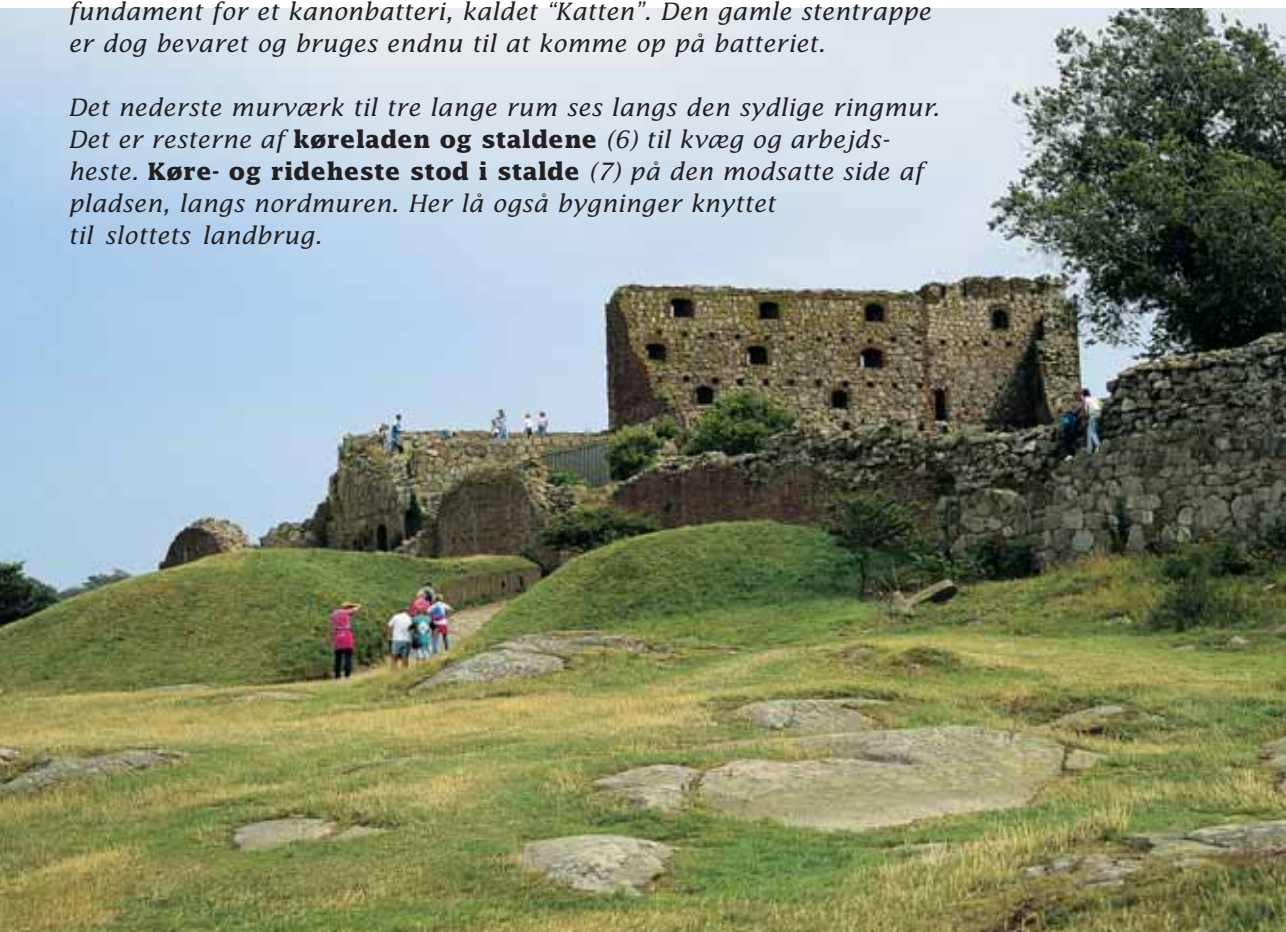
Magasinbygningens tykke bagmur var en del af ringmuren uden om Slotsgården.

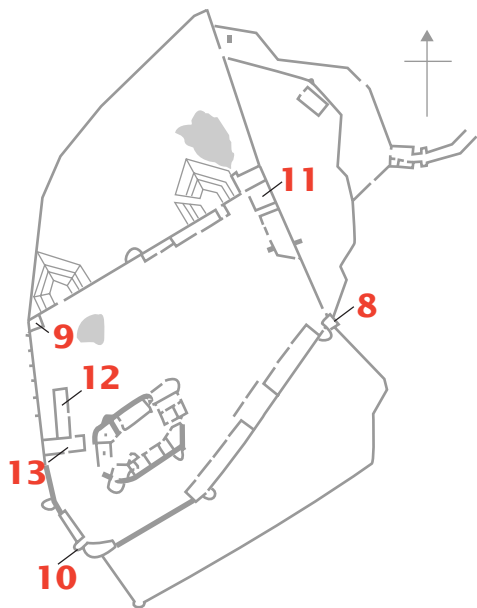
I forbindelse med Svenskekrigene i midten af 1600-tallet opførtes to jordskanser foran indgangene til Slotsgården.

Den Gamle Smørkælder (5) lå

klemmt inde i hjørnet mellem magasinbygningen og ringmuren. Fra rummet førte en bred stentrappe op til en lem i taget, hvorfra der var adgang til løbe- og skyttegangene ovenpå ringmurene. Den Gamle Smørkælder blev i lensmandstiden delvis brudt ned og fyldt op som fundament for et kanonbatteri, kaldet "Katten". Den gamle stentrappe er dog bevaret og bruges endnu til at komme op på batteriet.

Det nederste murværk til tre lange rum ses langs den sydlige ringmur. Det er resterne af **køreladen og staldene** (6) til kvæg og arbejdsheste. **Køre- og rideheste stod i stalde** (7) på den modsatte side af pladsen, langs nordmuren. Her lå også bygninger knyttet til slottets landbrug.

Blommetårnet (8) er med sine høje gavle den bedst bevarede bygning på slottet - til trods for det gennem århundreder har været uden tag. Tårnet er bygget samtidig med ringmuren. Det ligger mellem Slotsgården og to af forborgene og havde derfor en central rolle i forsvarsværkerne. Slottets våbenmester havde sit eget, kakkelovnsopvarmede, rum i tårnet. Helt så bekvemt havde fangerne, der også sad i tårnet, det ikke. En lille sti førte fra Blommetårnet ned til Mølledalen syd for slottet. Stien skal være blevet brugt som flugtvej flere gange; bl.a. af Leonora Christine, Corfitz Ulfeldt og deres tjener under deres flugtforsøg i 1661, beskrevet sidst i hæftet.

Hundetårnet (9) tjente også både som fangetårn og forsvarsværk. Her tilbragte de dødsdømte fanger deres sidste tid med udsigt til galgen på klippen neden for. Tårnet står i Slotsgårdens nordvesthjørne inden for ringmurene, og af den grund har man dårligt kunne beskytte ydersiden af ringmuren derfra. Alligevel blev tårnet forhøjet for så at blive delvist revet ned og fyldt op som fundament for et kanonbatteri.

Rævetårnet (10) nær gårdens sydvesthjørne var et af de halvrunde tårne, lybækkerne føjede til i ringmurene i 1500-tallet. Tæt op ad tårnet ligger slottets tredje kanonbatteri. Det blev etableret på opfyldt bag en gammel indgang, „Havporten“, som derved blev blokeret.

Kanonbatteriet, **Katten** (11) over den Gamle Smørkælder var Slotsgårdens fjerde batteri.

I begyndelsen af 1600-tallet opførtes et langt **bindingsværkshus til artilleriet** (12). Det lå langs den vestlige ringmur. Omkring 1700 var det så forfaldet, at det blev nedrevet. I stedet opførtes her et nyt bindingsværkshus og et lille haveanlæg til vicekommandanten for slottets garnison, som endnu havde til huse på Hammershus.

Bygninger til slottets husholdning

Bryggers, slagtehus, røgeri, bødkerværksted m.v. lå samlede i Slotsgårdens sydvestlige del tæt op Mantelgården. Bygningerne har været af bindingsværk eller andre, lette materialer. **Bryggerset** (13), som var bygget af sten, er det eneste, der står tilbage. Det ældste bryggers rakte fra ringmuren og frem til Mantelgården, men senere blev det kortet noget af. Det rummede bageri i den ene ende og bryggeri i den anden. Man ved, der var fem bryggekar, hvoraf det største kunne rumme 30 tønder øl. Malten og malkøllen til øllet blev opbevaret på etagen ovenover.

*Et solur,
"Soldateruret"
er indhugget i
klippen foran
Manteltårnet.*

Blommetårnet har fået navn efter murværkets spraglete udseende. Et lille stykke af ringmuren er bevaret i fuld højde ved Blommetårnet.

Da brugen af ildvåben vandt frem i den sene middelalder, mistede de gamle forsvarsværker betydning.

MANTELGÅRDEN

Den ældste og centrale del af slottet er Mantelgården med indgang gennem Manteltårnet. Kirkefløjen ligger langs den nordlige mur, heroverfor ligger herskabsfløjen. Bygningerne op ad vestmuren rummede køkken, værelser og borgerstue.

Mantelmuren (1) var høj og solid. Den nåede op til tårnets tredje etage og var næsten 2 m tyk i østsiden, hvor risiko for angreb var størst.

Manteltårnet (2) er bygget sammen med Mantelmuren. Helt op til 1600-tallet var porten i tårnet den eneste adgangsvej ind til gården.

Yderst i porten sad et faldgitter - åbningen i loftet og slidserne i hver side af porten ses endnu. Porten var lukket med en tyk, massiv dør, som kunne sikres med en solid bom og en slå. Hullerne hertil sidder i portens sydvæg.

Manteltårnets indretning røber sig på indersiden af sydmuren: den sodede, lodrette rende er rester af skorstenen, og nicherne til venstre på anden og tredje etage var datidens lokummer.

Portrummet var i begyndelsen forsynet med træloft, der siden blev erstattet med et muret hvælv. Man ville ikke risikere, at en indtrængende fjende satte ild til loftet for at ryge forsvarerne ud. Brandspor i nordøsthjørnet tyder på, det er sket engang. I dag er kun svage mørtelspor tilbage af hvælvets opmuring.

Ved siden af selve portrummet var et større og et mindre rum til vagten. På anden etage fandtes **Skriverstuen** med øens administration. Ovenover lå tårnets repræsentative del med **Den gamle Sal** og forskellige beboelsesrum.

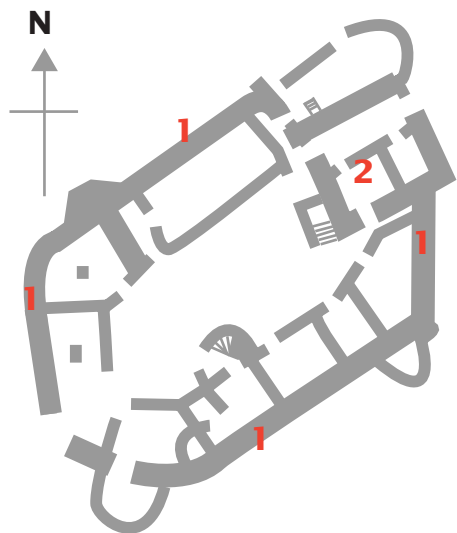
På næstøverste etage fandtes **Rustkammeret** beregnet til krigsmateriel. Det blev senere flere gange brugt til fængsel. Således sad Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina fængslet her i 1660 i den første tid af deres fangenskab.

Øverst oppe var **pulter- og magasinrum** med hejseluger både til Slotsgården og Mantelgården.

Manteltårnet blev forhøjet til 6 etager af lybækkerne i midten af 1500-tallet. I murværket rundt om vinduerne på øverste etage ses tårnets ældre, takkede afslutning.

I 1600-tallet var der direkte adgang til "Skriverstuen" med øens administration på 2. etage. Den øverste del af trappen var af træ og er ikke bevaret.

Sct. Laurentius var skytshelgen for ærkebispesædet i Lund. Han led martyrdøden ved at blive stegt over et bål. Hans kendetegn var derfor en rist. Stenen findes ved indgangen til kapellet.

Kirkefløjen

Kirkefløjen (3) er den eneste bygning på slottet, som var opført af teglsten. Den har været i to etager med kapel nederst og kongens gemakker øverst.

Kapellet er orienteret nogenlunde øst-vest med alter og prædikestol i østenden og lave, murede bænke langs siderne. Man kom ind i kapellet fra Mantelgården via et lille forrum. I hjørnet af forrummet ses resterne af en hypocaust, en slags ovn, hvor-

fra varm luft blev ledt gennem kanaler til de rum, der skulle opvarmes. En trappe ved siden af forrummet førte direkte fra Mantelgården op til førstesalen med borgens fornemste rum: **kongens gemak og kongesalen**. Her var der fliser på gulvet og stukdekoration i loftet. Vinduerne i nordvæggen havde små siddenicher med vid udsigt. Christian d. IV besøgte Hammershus to gange og benyttede da rummene i kirkefløjen.

Man kan se rester af et **kirketårn**. Den lodrette række af mursten, der stikker frem på Manteltårnets nordvesthjørne, er spor efter tårnet.

Vestfløjen

Mantelgårdens nordvestlige hjørne optages af **"Borgerstuen"** (4). Her holdt mandskabet til. Et par rundbuer på muren i jordhøjde røber en kælder nedenunder.

Bygningen syd for borgerstuen indeholdt slottets **store køkken** (5).

Hele den ene ende var optaget af en kæmpeskorsten, hvis kappe blev båret af den firkantede pille, der endnu er tilbage. Inde i skorstenen var der en opmuring med ildsted i den ene side og plads til at stege hele dyr i den anden side.

Oven på køkkenet var en bolig. Her tog den svenske kommandant ophold, da svenskerne rykkede ind på slottet efter Roskildefreden i 1658.

Den store åbning i Mantelmuren **"Vandporten"** (6) kom til i 1600-tallet. Det gav direkte forbindelse mellem Mantelgården og bygningerne til husholdningen i slottets sydvesthjørne.

Lybækkerne foretog store istandsættelser og ombygninger på Hammershus. De lod bl.a. opsætte teglstenhvælv i kapellet. Kig gennem døren.

Lensmandsfløjen

Fogederne og lensmændene (5-7) boede i Mantelgårdens sydfløj. Fra starten var der kun tale om en enkelt bygning med **forrådsrum** nederst og **bolig** med stue og kammer øverst.

En bygning blev tilføjet til vestgavlen med en indretning som den første bygning: forrådsrum eller køkken for neden og beboelse for oven.

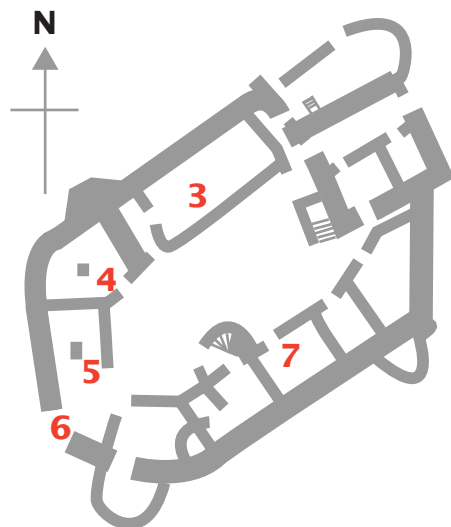
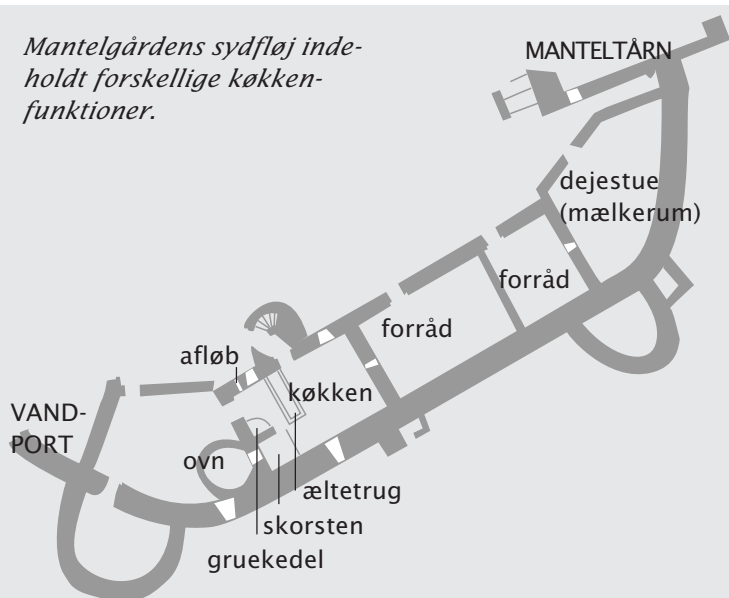
I 1600-årene gennembrød man Mantelmuren og inddrog de to lybækkertårne uden på muren til bolig.

Den sidste frie plads udfyldtes af rum med forskellige køkkenfunktioner: bageovn, ildsted, sulekar og „dejestue“.

Lensmandsfløjen i Mantelgården set fra tårnet.

Efterhånden blev pladsen langs syd-muren udfyldt med rum og småbygninger.

Mantelgårdens sydfløj indeholdt forskellige køkkenfunktioner.

Hammershus slot, som det formodes at have set ud, fuldt udbygget i slutningen af 1500-tallet.

1200-tallets begyndelse - 1525 ÆRKEBISPENS BORG

Hammershus var en typisk middelalderfæstning, højt beliggende og omgivet af mange rækker af forsvarsværker. Beliggenheden var velvalgt også set ud fra øens tilknytning til Skåne.

Det vides ikke med sikkerhed hvem, der byggede det ældste Hammershus, eller hvornår byggeriet blev sat i gang.

Man regner med, at det skete i begyndelsen af 1200-tallet; en kort fredelig periode i en tid, der ellers var præget af en dyb og indædt strid mellem kirke og kongemagt. Det er derfor muligt, at Hammershus blev bygget efter fælles overenskomst mellem kongen, Valdemar Sejр og ærkebiskoppen i Lund, Anders Sunesen. En anden mulighed er, at det var ærkebiskoppen alene, som satte byggeriet i gang. Bornholm havde fra gammel tid tilknytning til Skåne, da øen i sin tid var blevet kristnet herfra. Ved et forlig i 1149 efter en strid mellem konge og kirke havde kongen, Svend Grathe overdraget ærkebiskop Eskild af Lund tre af

Bornholms fire herreder med ret til at udøve kongelig myndighed og opkræve skatter og afgifter. Det fjerde og vestlige herred beholdt kongen, og her opførte han sin borg, Lilleborg i Almindingen.

Under nye stridigheder i 1259 blev Lilleborg indtaget, og hele besætningen blev dræbt af ærkebiskop Jakob Erlandsens bror og fyrst Jaromar af Rygen. Hermed havde ærkebiskoppen herredømmet over hele Bornholm.

Hammershus spillede en vigtig rolle i 1200- og 1300 årenes mange konflikter mellem kongemagt og ærkebispesæde.

Hammershus blev flere gange indtaget af kongemagten. Hver gang måtte den imidlertid levere det tilbage til ærkebispesædet mere eller mindre frivilligt. Sidste

gang var i 1362, da Valdemar Atterdag overlod slottet til ærkebiskoppen efter selv at have fået herredømmet over det året før. Til gengæld forpligtede biskoppen sig skriftligt til at give Hammershus tilbage, når kongen ønskede det. Det benyttede Christian II sig af mere end 150 år senere, da han i 1522 krævede slottet tilbage.

Hammershus blev bygget som en stærk fæstning, der levede op til den middelalderlige forsvarsstrategi.

Den var baseret på, at eventuelle angribere skulle overvinde den ene forhindring efter den anden: kløfter, volde, forborge, mure m.v.

Hvis det det yderste forsvarsværk blev indtaget, kunne forsvarerne trække sig tilbage til det næstyderste o.s.v. I værste fald var det vigtigt at have en port til at slippe bort igennem.

På Hammershus var der oprindeligt små porte fra alle forborgene og ind til Slotspladsen.

Ud over direkte angreb kunne en middelalderfæstning indtages ved belejring.

Det vides, at Hammershus i 1324-25 modstod lang tids belejring. Forhistorien var den, at landets marsk, Ludvig Albertsen i 1319

havde erobret slottet for kongen, Erik Menved. Kongen døde kort efter, og hans efterfølger, Christoffer II måtte i sin håndfæstning love at give slottet tilbage til ærkebiskoppen. Det har formentlig været et krav, at slottet skulle tilbageleveres uden yderligere beskadigelse. Man valgte derfor at indtage Hammershus ved belejring for at undgå direkte kamp.

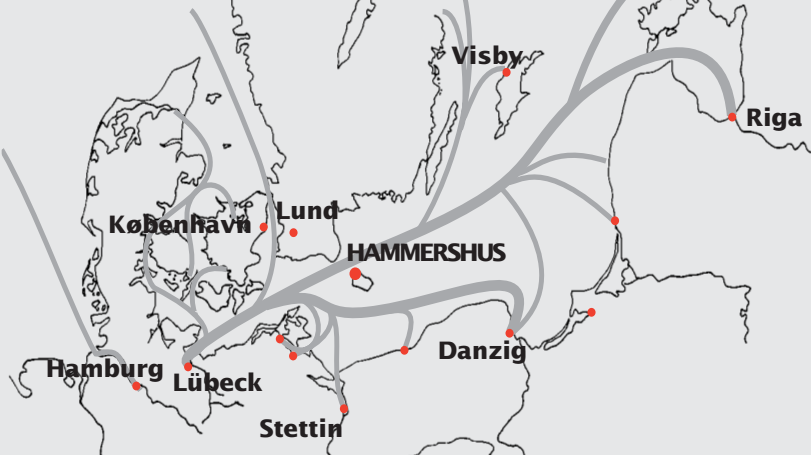
Cristoffer II's nye marsk, Peder Vendelboe og hans mænd indrettede sig på en lang belejring. De opslog deres lejr på den store bakke foran slottet tæt ved

En illustration fra 1200-tallet viser et angreb på en fæstning som Hammershus. Fra toppen af borgen kaster forsvarerne sten ned mod angriberne. På Hammershus er der fundet både kastesten og armbrøstpille i området foran brotårnet.

Der var stald til mange stykker kvæg nederst i den store magasinbygning. Den oprindelige brolægning med grebning på hver side af midten er bevaret intakt.

Hammershus beliggenhed i forhold til Lund, København og senmiddelalderens vigtigste sejlruter.

det nuværende besøgscenter. Her er der fundet tydelige spor efter kraftige palisadehegn uden om lejren.

Forsvarerne holdt i stand i 16 måneder. Først da kongen havde lovet den gamle marsk, Ludvig Albertsen penge og gods tilbage, åbnede han porten og overgav Hammershus.

Som herre over Bornholm kunne ærkebiskoppen inddrage de mange skatter og afgifter, som øens bønder, håndværkere og handlende blev afkrævet.

De blev især betalt i naturalier, og det var ikke små mængder, det drejede sig om. Herom vidner de store magasiner og stalde til opbevaring af smør, korn, kød, sild og levende dyr. Ud over de egentlige afgifter skulle bønderne

også stille arbejdskraft til rådighed, køre byggematerialer, vand, brændsel og andet til slottet. En del af de mange naturalier blev forbrugt på stedet til den store husholdning, mens resten blev sejlet til ærkebiskoppen.

Hammershus var rammen om mange menneskers liv:

Soldater til befæstning, skrivere til administration og domstol samt talrige folk til slottets drift og husholdning.

Blandt ærkebisperne var der kun få, der boede på Hammershus i længere perioder. I praksis betød det, at de kirkelige opgaver blev varetaget af en kannik, mens den verdslige administration var overladt til fogeden på Hammershus.

Skibene med varer til og fra Hammershus kunne lægge til ganske tæt ved slottet.

En tilmuret port, "Havporten" sidder i ringmuren ud mod havet. Den kan have været i brug i fæstningens første tid.

1526 - 1575

LYBÆKKERNE PÅ HAMMERSHUS

I den sene del af middelalderen dominerede hansestæderne handlen i Østersøområdet.

Det skabte mange konflikter, ikke mindst om kontrollen over sejladsen på Østersøen. Især var hansestaden Lübeck indblandet i stridighederne. I de første årtier af 1500-tallet angreb og plyndrede de Bornholm gentagne gange. I året 1522 hærgede de øen både sommer og efterår; den ene gang stormede og indtog de endda Hammershus efter 1½ døgns belejring.

Lybækkerne gik straks i gang med at nedrive Hammershus for at fjerne den mulige trussel, som det, set med deres øjne, udgjorde for

den fri handel og sejlads i Østersøen. Både soldater og bornholmske bønder blev udkommanderet til nedrivningen. Hammershus havde i forvejen lidt voldsom skade under selve erobringen, så i løbet af få dage var store dele ødelagt.

Der blev heller ikke levnet meget af slottets inventar eller forråd. En opgørelse, der blev foretaget kort tid senere, viste, at der ikke var meget at komme efter: en seng, et "skuffemøbel", 4 kedler og 6 gryder. Forrådssituationen var ikke meget bedre: 4 tdr. mel, 4 tdr. rug, 6 kar med oksekød, 9 flæskesider, 2 tdr. lammekød, 70 tdr. malt og 10 tdr. øl.

Af de fire, fint udsmykkede fingerringe var den ene af massivt guld og de tre andre af forgyldt sølv. Motivet på denne ring er Sct. Jørgen, der svinger et krumt sværd over en lille drage.

Kort før lybækkernes erobring af Hammershus i 1522 blev denne skat gemt i den vestlige ringmur og skjult med en klat mørtel. I en rød silkepung lå 20 tyske gylden og 4 fingerringe. Selv om mønterne var slået i forskellige tyske byer, var det gangbar mønt i Danmark. De repræsenterede en væsentlig formue: En gylden svarede nogenlunde til en lejesoldats løn for en uge.

I 1525 måtte Frederik I overlade Bornholm og Hammershus til Lübeck som pant for en periode på 50 år.

Efter overfaldene på øen i 1522 havde lybækkerne i et indviklet magtspil støttet den senere Frederik I med penge og soldater mod Christian II, som blev afsat i 1523. Pantet var betaling for denne støtte.

De var derfor nu selv interesserede i, at Hammershus var i god stand og kunne fungere som fæstning. Deres egen erobring af slottet få år tidligere havde tydeligt vist, at tiden var løbet fra de gamle forsvarsværker, som måtte tilpasses den ny militære teknologi. De yderste ringmure blev derfor delvist opgivet og de indre bedre sikret ved forstærkning og tilføjelse af halvrunde tårne. Samtidig blev der etableret kanonbatterier på strategiske steder, ligesom slottet blev bestykket med 150 stk. artilleri af forskellig slags.

Det stod klart for lybækkerne, at forsvaret af Hammershus ikke længere var ensbetydende med forsvaret og herredømmet over hele Bornholm.

De udtænkte derfor en ny forsvarsplan med et mere frem-skudt forsvar. Det bestod i en udbygning af kystskanserne og indførelse af en slags værnepligt med oprettelsen af et landeværn. Selv om lybækkerne fik forbedret øens forsvar, sat skik på de årlige regnskaber, udbedret øens veje m.m., var deres omdømme på øen ikke godt. Bornholmerne sendte talrige klager over lybækkernes embedsførelse og de hårde skatter til den danske konge, der stadig havde den formelle overhøjhed over øen. I 1535 var utilfredsheden blevet så stor, at det kom til væbnet oprør mod lybækkerne. Oprøret blev slået ned, og landeværnets våben, som indtil da var blevet opbevaret i kirkerne, blev fjernet af lybækkerne.

Lybækkerne føjede et antal halvrunde tårne til murene. Tårnet her blev senere inddraget i herskabsfløjens bolig. De brede skydeskår til ildbøsserne ændredes til store vinduer med siddenicher.

I 1576 måtte lybækkerne forlade Bornholm, skønt Christian III mange år forinden var blevet presset til at forlænge pantet.

Det løfte var imidlertid aldrig blevet underskrevet af det danske rigsråd. Det benyttede den efterfølgende konge, Frederik II sig af og nægtede at forlænge pantet, da lybækkerne henvendte sig herom. Lybækkerne forsøgte i stedet at få en godtgørelse for de mange forbedringer og investeringer, de havde foretaget på slottet. Det afviste Frederik II under henvisning til, at de forbedringer og det løsøre, de havde tilført slottet, havde været i modstrid med aftalen ved pantets indgåelse. Den sidste lybske foged måtte derfor forlade øen tomhændet.

Lybækkerne forsøgte at tilpasse forsvarsværkerne den ny tids ildvåben. De forstærkede de indre ringmure og lagde tørv op ad murene for at beskytte dem mod kanonkuglernes virkning.

Her er ringmuren mellem den store magasinbygning og Blommetårnet under restaurering i 1903.

Tegl med lybske fabrikmærker. Der gik store mængder tegl til at udbedre og modernisere Hammershus.

1576 - 1700-tallets *begyndelse* LENSMANDSTIDEN

Bornholm blev nu et len under den danske krone.

Til administrationen udnævnte kongen en lensmand.

De første lensmænd på posten gjorde sig ikke særligt bemærket, og hvis det skete, var det i forbindelse med klager over for meget hoveriarbejde, tunge skatter og afgifter eller snyd med afregningerne.

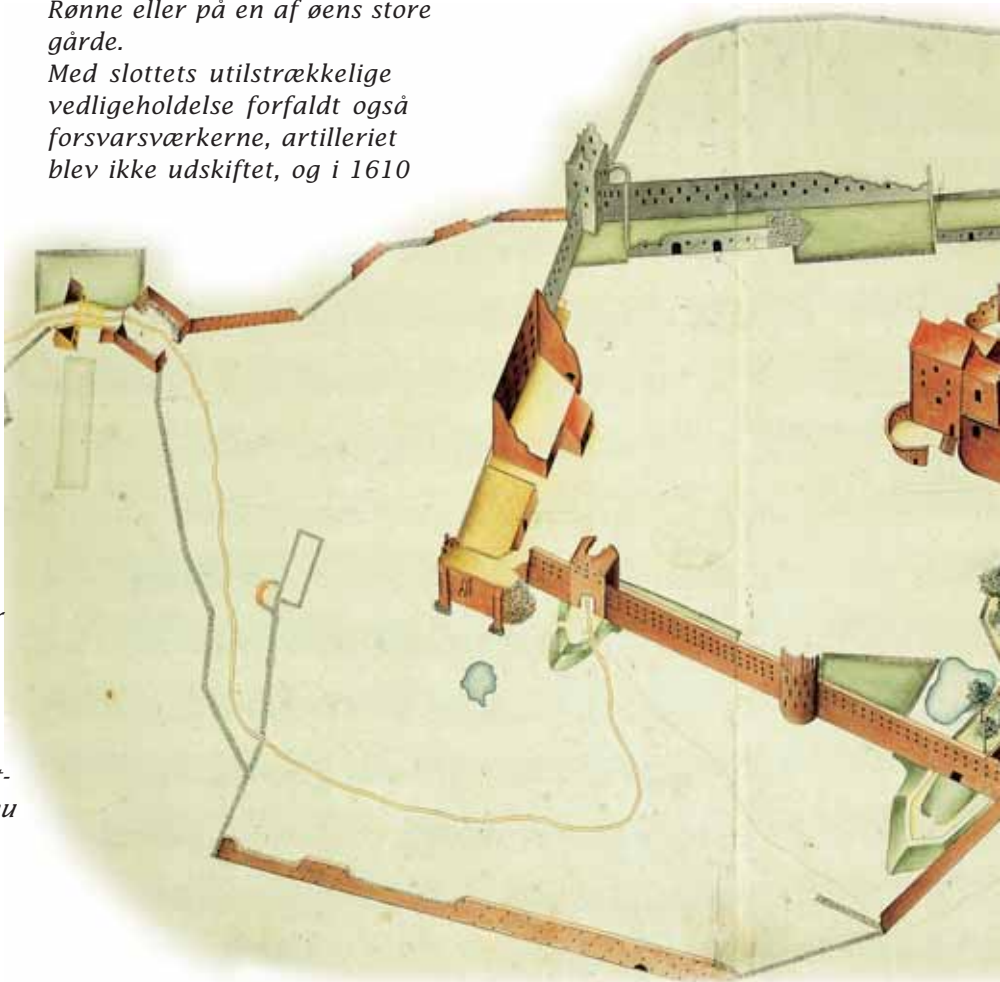
Lensmanden havde pligt til at holde slottet ved lige, og udgifterne skulle dækkes af hans egne indtægter. Følgen var, at slottet ikke blev vedligeholdt og derfor forfaldt gradvist. Lensmændene selv foretrak efterhånden at bo i Rønne eller på en af øens store gårde.

Med slottets utilstrækkelige vedligeholdelse forfaldt også forsvarsværkerne, artilleriet blev ikke udskiftet, og i 1610

var besætningen kun på 13 mand. Året efter udbrød Kalmarkrigen mod Sverige. Det satte gang i arbejdet med at sikre øen og slottet mod landgang og angreb. Vægten lagdes på et fremskudt forsvar med skanser langs kysterne, bavnehøje til at signalere fra og fire nye herredskompagnier med en kaptajn i spidsen for hvert.

Det lykkedes Bornholm at komme nogenlunde uskadt gennem Kalmarkrigen og de følgende tredivede år, der ellers var præget af små og store stridigheder mellem de to nabolande.

Tegning af Hammershus ca. 1730, kort tid før det blev endeligt opgivet. Kun Manteltårnet, kirkefløjen og vicekommandantens bolig er endnu intakt.

I 1643 og 1657 kom det igen til åben krig mellem Danmark og Sverige.

Bornholm og Hammershus var forberedt på krigene. Lensmanden på Hammershus, Holger Rosenkrantz havde straks fra sin ankomst i 1624 arbejdet på at sikre og udbygge øens og slottets forsvarsværker. For egne midler indkøbte og udstyrede han slottet med nye kanoner, bøsser m.m. Alligevel lykkedes det af forskellige grunde svenskerne at foretage landgang, og efter brand og plyndring rundt om på øen indtog de Hammershus i 1645 efter kort tids beskydning. Til slottets forsvar havde

Rosenkrantz kun haft et antal hvervede bornholmere, en vagtmester og en ældre artillerimester.

Artillerimesteren var den eneste, der rigtigt kunne betjene slottets ildvåben. Uheldet ville, at netop han blev ramt og livsfarligt såret ved et af de allerførste skud mod slottet. Så trods alle forsvarsværkerne skulle der alligevel ikke mere til: uden artillerimester måtte slottet overgives.

Svenskerne havde nu herredømmet over hele Bornholm. Deres tid på øen blev dog kort i denne omgang. Ved freden i Brömsebro samme år bestemtes det, at Bornholm skulle tilbageleveres til Danmark. Svenskerne forlod derfor øen, dog først efter endnu engang at have udplyndret og brandskattet øen.

Freden blev ikke lang, og få år efter var Danmark atter i krig med Sverige.

Danmark led nederlag og måtte afstå alle østdanske landsdele, herunder Bornholm, ved Roskildefreden i februar 1658.

I løbet af foråret tog svenskerne fast ophold på Hammershus. Nu skulle Bornholm og Skånelandene fuldstændigt indlemmes i det svenske rige. Svenskerne valgte dog i første omgang at føre administrationen af Bornholm videre som hidtil. I begyndelsen syntes dette at gå nogenlunde, men i løbet af det sene efterår samlede der sig en oprørstemning mod svenskerne. Tilskyndelsen hertil kom fra den danske konge, Frederik III.

Rævetårnet ved vestlige ringmur. Forsvarsværkerne havde navn efter dyr: Hundetårnet, Rævetårnet og Katten, hvis egenheder, årvågenhed, list og hurtighed, man på den måde ville overføre til forsvarsværkerne og deres mandskab.

Corfitz Ulfeldt og Leonora Christine i deres velmagtsdage før fangenskabet.

Slottets mest berømte fanger var Corfitz Ulfeldt og Leonora Christine. Corfitz Ulfeldt var under svenskekrigene gået over til svenskerne; den svenske konge stolede imidlertid ikke på ham og han flygtede til Danmark, hvor han blev pågrebet. I mere end et år sad ægteparret og deres tjener som fanger i Manteltårnet under bevogtning af kommandanten, Adolf Fuchs. Ved en nøje forberedt flugt lykkedes det dem i nattens mulm og mørke at fire sig ned fra Manteltårnet ved hjælp af sammenbundne lagner. Corfitz Ulfeldt var syg og måtte fires ned af de to andre. Den videre flugt i mørket gik ikke så godt. Tjeneren gled og trillede ned ad de stejle klipper og blev kraftigt forslået. Ved store anstrengelser lykkedes

det Leonora Christine at få ham hevet op igen, og de kunne vakle videre. Flugten fortsatte forbi slotskroen, hvor vagthunden gøede og vækkede kroværten. Han troede, der var tale om grisetyve og stod op for at jage dem væk. I det svage morgenlys mente han at se spøgelser: tre vaklende skikkelser behængt med lagner og træstave, der skulle bruges som sejl og årer - forståeligt nok skyndte kroværten sig ind igen. De tre slæbte sig ned til vandet, hvor de forgæves ledte efter en brugbar robåd. Hen på morgenen nåede de havnen i Sandvig. Her blev de genkendt og ført tilbage til slottet, hvor Fuchs lod indrette tre adskilte celler til dem. Parret svor hævn over Fuchs, der nogle år senere blev skudt bagfra af en af parrets sønner.

En sammensværgelse blev iværksat med henblik på at generobre Hammershus.

Planen blev sat i værk den 8. december. Det lykkedes oprørerne, trods dårlig kommunikation og forskellige uheld i starten, at tage den svenske kommandant til fange under et besøg i Rønne. I forvirringen kom de sammensvorne uheldigvis til at skyde ham. De var nu nødt til at føre oprøret helt igennem og måtte så improvisere undervejs. Heldet var med dem: undervejs til Hammershus pågreb de den svenske artilleriløjtnant. Situationen kunne sammenlignes med den 13 år tidligere, da den danske artillerimester var sat ud af spillet. Nu blot med modsat fortegn: uden kommandant og artilleri-

løjtnant synes situationen håbløs for svenskerne på slottet. Der blev derfor indledt forhandlinger, som endte med, at svenskerne marcherede ud af slottet for dernæst at blive ført ind igen som fanger.

Bornholmerne havde reelt befriet sig selv.

Den følgende dag holdt man stændermøde på Hammershus, hvor man enedes om at sende en delegation af sted til kongen, Frederik III med anmodning om: "at nyde kongelig Beskyttelse og gode danske Love". Men uden om det danske rigsråd fik kongen manipuleret delegationsmedlemmerne til at underskrive et gavebrev, hvori de skænkede kongen og hans efterkommere

Bornholm som personlig ejendom. Hermed havde kongen banet vejen for den kommende enevælde.

Hammershus lever til fulde op til forestillingen om den "romantiske ruin" med minder om en anden og stolt fortid. Talrige malere har været tiltrukket af slottet. Maleri af Anton Edvard Kieldrup (1827-1869).

For Hammershus var tiden ved at rinde ud.

Kongemagten var klar over, at enten skulle der foretages meget omfattende ændringer, eller også måtte slottet helt opgives, og et nyt forsvarsanlæg etableres andetsteds. Kongen valgte det sidste, og et nyt moderne forsvarsværk påbegyndtes i 1684 på Christiansø. Det blev bygget med hjælp fra mandskabet på Hammershus, og byggematerialer herfra blev genanvendt. Slottet fortsatte endnu en tid som sæde for øens administration og som statsfængsel med Leonora

Christine og Corfitz Ulfeldt som de mest berømte fanger. Snart blev også disse funktioner flyttet bort fra slottet. Hammershus retskreds blev den sidste funktion, der havde til huse på slottet, men omkring år 1700 valgte man at opføre en ny retsbygning i Sandvig.

Hammershus blev endeligt opgivet i 1743.

Der blev herefter indgået forskellige kontrakter om slottets nedbrydning, der fortsatte frem til 1814. Få år senere i 1822 blev Hammershus fredet ved kongelig forordning. Danmarks statsbankerot i 1801 og tabet af Norge i 1814 var medvirkende til, at man "genopdagede" det gamle slot med dets stolte fortid. Dette i forening med den romantiske strømning, som prægede samtidens Europa, beredte vejen for Hammershus' fremtidige rolle: som nationalsymbol og turistmål.

Med sin placering som forpost ud mod Østersøen ligger Hammershus meget udsat for vind og vejr.

Det forhold har alle herskere på Hammershus været sørgeligt bevidste om. Det har til stadighed været nødvendigt med vedligeholdelse og udbedringer af slottet for at hindre forfaldet. Det gælder fortsat, selvom Hammershus nu henligger som Nordeuropas største ruin. Undlader man at vedligeholde ruinerne vil også de efterhånden gå til og en dag helt forsvinde.

Hammershus slotsruin blev frilagt og restaureret i årtierne omkring år 1900.

Her er det området omkring broen, som graves fri for jord, sten og murbrokker - sammenlign billedet side 4.

Hammershus guide
Udgivet i 2007 af Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen
Udarbejdet af Kirsten Meldgaard
Grafisk tilrettelæggelse Birgith Themberg
Papir 135g og 250g Zanders Mega Matt
ISBN 87-7279-178-0
Pris: 25 kr
Tryk Saloprint A/S, miljøcertificeret iht. EMAS/ISO 14001,
Nordisk Miljømærke

Billeder:

Benny Génsbøl/Biofoto: Forside
Ole Windeløv Andersen side 7, 11 øverst, 14 nederst
Bornholms Kunstmuseum side 27
Kongelige Bibliotek side 26
Søren Koustrup/Biofoto side 1
Nationalmuseet side 19 nederst, 21, 23, 28
Rigsarkivet side 24-25
Karsten Schnack/Biofoto side 9 nederst
Erik Thomsen/Biofoto side 4-5, 8
Flemming Aalund, Tegnstuen Raadvad: Akvarel side 16-17
Skov- og Naturstyrelsen: Øvrige fotos.

*Med sin enestående
placering på en
klippeknude ud mod
Østersøen har Hammershus
gennem århundreder været
et vartegn for Bornholm.
For Bornholmerne er
Hammershus "slottet", og
den der herskede her,
herskede over hele øen.*

Overalt på Bornholm kan man opleve minder fra øens middelalder